

самооцінка викладача, оцінка комітету факультету (Faculty Evaluation Committee) з питань організації навчального процесу.

Анкетування проводиться адміністрацією факультету за відсутності викладача. Більшість питань присвячено оцінюванню курсу та педагогічних якостей викладача і надається шкала оцінювання. На зворотному боці анкети є дві колонки, де студенти за бажанням можуть написати короткий відгук про курс та діяльність педагога. Додамо, що незважаючи на те, що процес анонімний, існують такі питання, як «очікувана оцінка», «відсоток відвідуваних занять». Вони ставляться з метою визначення рівня значущості відповідей успішних студентів порівняно з тими, хто відвідував курси кілька разів.

Домінуючим показником при оцінюванні ефективності викладання є думки студентів, де вони оцінюють педагогічну майстерність, якість навчального курсу, визначають сильні та слабкі характеристики тощо. З цієї позиції зацікавлюють результати опитування студентів канадських вищих навчальних закладів щодо того, якими якостями має володіти викладач. Респонденти вказали, що:

- викладач має бути ефективним тайм-менеджером;
- використовувати різні форми роботи – як спільне навчання, так і індивідуальне;
- з повагою ставитись до культурних і національних особливостей студентів;
- частіше проводити консультації;
- пов'язувати зміст курсу з досвідом студентів.

Слід наголосити, що результати студентського оцінювання викладання є виключно для внутрішнього користування, надання інформації широкому загалу забороняється.

Окрім анонімності, гарантується, що заповнені анкети будуть показані викладачам лише після того, як будуть виставлені фінальні бали. Інколи викладачеві подають лише вибіркочну інформацію: кількість студентів, які брали участь у опитуванні; середній бал кожної анкети; рейтинг у професорсько-викладацькому складі факультету, департаменту.

Дослідники зазначають, що оцінювання роботи викладачів є важливим інструментом вивчення якості освітніх послуг, водночас закликають обережно ставитися до інформації і не використовувати її в якості єдиного критерію для кар'єрного росту чи матеріального заохочення. Проте визнають, що така інформація дозволяє виявити випадки низької якості викладання; простежувати професійний ріст викладачів, зміни у взаєвідносинах між студентами і конкретними викладачами [3, с. 427].

У процесі дослідження встановлено провідні організаційно-педагогічні умови, які визначають професійний рівень діяльності канадського викладача-аграрника:

- професійна конкуренція і суперництво між викладачами на фоні залучення студентів до вивчення свого курсу (відвідуваність свідчить про професійні якості викладача);
- систематичний контроль адміністрації факультетів щодо якості виконання своїх обов'язків;

- вплив рейтингу на подальшу професійну кар'єру викладачів, матеріальне забезпечення (надбавки, премії).

Таким чином, система оцінювання роботи викладачів студентами у канадських вищих навчальних закладах є основним інструментом контролю і стимулювання якості викладання, а принцип орієнтації на якість педагогічної діяльності лежить в основі кадрової політики університетів Канади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубышкин А.И. Политика государства в сфере образования / А.И. Кубышкин. – «США-Канада», – 2003. – №1. – С.100-113.
2. Сазонов Б. Организационно-экономические аспекты модернизации: система зачетных единиц / Б. Сазонов // Высшее образование сегодня. – 2005. – №6/05. – С. 63-79.
3. Johnson R. The Authority of the Student Evaluation Questionnaire / R. Johnson // Teaching in Higher Education. – 2000. – Vol. 5. – № 4. – P.419-434.
4. Marsh H.W. The Use of Students' Evaluations and Individually Structured Intervention to Enhance University Teaching Effectiveness / H.W. Marsh, L. Roche // American Educational Journal. – 1993. – Vol. 30, 1. – P. 217-251.
5. Statistics Canada, Centre for Education Statistics, Catalogue No. 81-339-XIV. University Affairs. – 1993. – №4. – P.38-49.

УДК 378.14

Михайленко Н.А.

Сумський державний педагогічний університет ім.А.С.Макаренка

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття присвячена проблемі творчої діяльності вчителя як складової ефективного педагогічного процесу. В статті розкриваються сутність творчої діяльності вчителя, її специфіка та основні напрями.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, учитель, творча самореалізація.

Михайленко Н.А. Творческая деятельность учителя как составляющая успешного педагогического процесса. *Статья посвящена проблеме творческой деятельности учителя как составляющей эффективного педагогического процесса. В статье раскрываются сущность творческой деятельности учителя, ее специфика и основные направления.*

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, учитель, творческая самореализация.

Natalya Mykhaylenko. Creative activity of the teacher as the component of successful pedagogical process. *The article deals with the problem of creative activity of the teacher as a component of effective pedagogical process. The article reveals the essence of creative activity of the teacher, its specific features and the main directions.*

Key words: creativity, creative activity, teacher, creative self-realization.

Сучасному освітньому процесу притаманна орієнтація на виховання творчого, успішного, конкурентоспроможного фахівця. Це пов'язане не тільки з вимогами суспільства до майбутнього спеціаліста, а й з зацікавленістю особистості у постійному професійному зростанні, з бажанням людини отримувати задоволення від своєї праці. У цьому світлі особливо важливим стає ефективна підготовка професійних педагогічних кадрів, які зможуть вирішувати завдання щодо формування соціально активної особистості, розвитку її творчих здібностей. Зрозуміло, що формувати творчу особистість учнів може тільки творчо працюючий учитель. Тому поряд з глибоким знанням своєї спеціальності, розумінням психологічних особливостей учнів різного віку, вмінням та бажанням спілкуватись з ними, любов'ю до дітей, творчий вчитель має характеризуватися високою працездатністю, стресостійкістю, здатністю швидко адаптуватись до використання нових інформаційних технологій, прагненням до самоосвіти та творчого саморозвитку.

Визначена проблема не є новою для педагогічної науки. Загальні основи творчого процесу відображено у працях філософів (М. Алексєєв, В. Берков, В. Сагаатовський, С. Семенов, В. Цапок, О. Шептулін, О. Шумілін), педагогів (В. Андрєєв, В. Буряк, Л. Ланда, С. Сисоєва), психологів (О. Матюшкін, В. Моляко, К. Платонов, Я. Пономарьов).

Теоретико-методологічні основи формування творчої особистості є предметом дослідження Б. Ананьєва, О. Ковальова, В. Крутецького, О. Кульчицької, М. Лейтеса, О. Леонтьєва, Н. Литвинової, С. Маркова, В. Моляко, В. М'ясищева, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Д. Богоявленської, Ю. Гільбуха, Дж. Гілфорда, Р. Семенова, Е. Торренса та інших учених. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага професійній підготовці майбутнього вчителя, зокрема змісту педагогічної освіти (А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, І. Підласий та інші), вдосконаленню технологій навчання майбутніх учителів (В. Бондар, О. Мороз, О. Пехота, О. Савченко та інші), оптимізації методів і прийомів професійної підготовки майбутніх фахівців (Д. Кавторадзе, М. Поташник, Т. Яценко та інші), орієнтації студентів вищих педагогічних закладів на творчість (І. Гуткіна, П. Щербань, Р. Шакуров та інші). Проблеми дослідження педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї майбутніх учителів приділяли увагу В. Кан-Калик, Н. Кічук, Л. Лузіна, М. Нікандров, С. Сисоєва та інші. Процес розвитку творчого потенціалу студентів під час навчально-пізнавальної діяльності досліджували С. Гасанов, П. Кравчук, В. Лисовська, О. Приходько та інші. Шляхи інтенсифікації професійної підготовки майбутніх вчителів до творчої педагогічної діяльності вивчали В. Андрєєв, Н. Гузій, Ю. Карпова та інші.

Ми погоджуємося з думкою дослідників, що навчити творчості майбутніх учителів неможливо, але можливо створити такі умови навчально-виховного

середовища, що стимулюють творчу діяльність особистості. М. Алексєєв підкреслює, що творчій діяльності вчать не теоретично, а практично, на власному досвіді. "Потрібно з перших кроків діяльності ставити людину в такі складні (неоранжерейні) умови, за яких вона вимушена долати труднощі, вести боротьбу з суперечностями... Теорія творчості може лише допомогти усвідомити цей практичний шлях, але замінити його вона ніколи не спроможна" [1, с. 19].

Мета статті – з'ясувати сутність поняття "творча діяльність", висвітлити специфіку творчої діяльності вчителя.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу розглядати діяльність як послідовну взаємодію компонентів єдиного процесу, що наділяє вчителя ознаками суб'єкта діяльності, надає їй продуктивного творчого характеру. У філософії творчість розглядається як соціально значуща, практично ціннісна та цілеспрямована діяльність особистості (суб'єкта), що спрямована на певний об'єкт творення. Результатом творчої діяльності особистості є створення цінностей, встановлення фактів, виявлення властивостей і закономірностей, а також методів дослідження й перетворення світу, які характеризуються новизною, оригінальністю. Практично в усіх сучасних філософських визначеннях наголошується на трьох основних ознаках творчості: принциповій новизні, ціннісному характері створеного для суспільства чи особистості, гуманістичній та прогресивній спрямованості зазначеного виду діяльності [8].

У психологічній науці творчість визначається як продуктивна діяльність, яка розкриває потенціал особистості, уможливує її самореалізацію у практичному творчому діянні на основі розвитку відповідних здібностей. Така діяльність характеризується оригінальністю, новизною продукту творення (об'єктивно чи суб'єктивно). Важливе значення у творчому становленні особистості мають вольові риси характеру: активність, ініціативність, самостійність, цілеспрямованість, наполегливість та набутий на певному етапі розвитку індивіда життєвий досвід – знання, вміння й навички [8].

У педагогіці творчість трактується як свідомо активна діяльність людини, яка спрямована на пізнання, на створення нових оригінальних предметів, що виражається у пошуках найбільш ефективних методів навчання та виховання учнів, у створенні навчальних посібників, постійному поповненні знань, перегляді застарілих педагогічних поглядів тощо [6, с. 10]. Творча діяльність розглядається як творчий процес, в основі якого лежить принцип діалектичного розвитку, що розкривається через подолання суперечностей між можливістю та дійсністю, зовнішнім і внутрішнім, продуктивним і репродуктивним.

Як і будь-яка діяльність, творча діяльність має суб'єкт з його потребами, мету, відповідно до якої перетворюється предмет, об'єкт, на який спрямовано діяльність, засіб реалізації мети, результат. Головним структурним елементом творчої діяльності вчителя є

мета, яка в процесі діяльності може трансформуватись в залежності від умов її здійснення, від проміжних результатів, від наявності та якості зворотного зв'язку з учнями. До того ж мета діяльності, зароджуючись у думках учителя, під час її досягнення має перетворитися у мотиви діяльності самих учнів, сприяючи творчому розвитку їх особистостей.

Процес творчості завжди специфічний, оскільки передбачає самобутність і непередбачуваність, однак він характеризується певною незмінною рисою. Матеріальний чи ідеальний продукт, який створюється у результаті творчої діяльності людини, завжди характеризується новизною результату. З іншого боку, ступінь принципової новизни результату, на думку психологів, може проявлятися на декількох рівнях творчості.

Перший – найвищий рівень – характеризує творчий процес, результатом якого є принципово нове досягнення для всього людства (геніальні твори митців, винаходи й відкриття, які вплинули на розвиток людського суспільства в різних сферах).

Другий рівень творчості стосується нових продуктів творення, які є такими для досить великого кола людей (наприклад, для певної країни світу).

Третій рівень характеризує творчий продукт, який є новим для певної обмеженої кількості людей (раціоналізаторський винахід, пропозиція, які впроваджуються на певному виробництві чи в окремій галузі промисловості).

Четвертий рівень властивий творчій діяльності, новизна продукту якої є значущою лише для певної особистості, яка творить, а отже, результат такої діяльності відзначається суб'єктивністю. Але слід наголосити, що суб'єктивно нові результати творчості сприяють формуванню творчої особистості і є передумовою до створення об'єктивно нового [8].

Отже, ми погоджуємося з А. Семеновою та розглядаємо творчу діяльність як таку, що обумовлює здатність особистості до самостійного пошуку з метою досягнення результатів, що мають новизну та оригінальність, а також прогресивність за умов володіння засобами організації цієї діяльності на тлі позитивного ставлення до професійної діяльності [6, с. 8].

Творчий характер педагогічної діяльності вчителя розкривається не тільки в тому, як він розв'язує свої професійні задачі, а й у постійній зміні та розвитку самої діяльності. Адже оновлення змісту освіти, пошук та відбір нових ефективних технологій навчання та виховання стимулює формування готовності до врахування сучасних освітніх тенденцій: орієнтації освітньої діяльності на активне засвоєння учнями способів творчого пошуку та осмислення нової інформації; виховання прагнення до самоосвіти та самовдосконалення особистості; вироблення активної позиції стосовно економічних, соціальних змін суспільства відповідно до власних потреб, мети та поглядів.

Дослідники педагогічної діяльності виділяють наступні її функції: діагностичну,

орієнтаційно-прогностичну, інформаційно-пояснювальну, конструктивно-проектувальну, організаторську, аналітико-оцінну, дослідницько-творчу, комунікативно-стимуляційну [4]. На їх успішну реалізацію в рамках професійної творчої діяльності впливає сформованість певних умінь учителя.

У процесі постановки мети та задач навчання творчість проявляється в умінні конкретизувати цілі та оригінально формулювати задачі з урахуванням рівня розвитку учнів, прогнозувати складності та накреслювати перспективи розвитку для кожного учня. Перекомпоновуючи навчальний матеріал, підбираючи додаткову інформацію та враховуючи пізнавальну активність учнів, вчитель може реформувати зміст навчальної діяльності. Творчі можливості вчителя розкриваються при підготовці та вигодовленні засобів навчання, при вмілому виборі й доцільному поєднанні вже відомих методів, прийомів та форм роботи, які він модулює завдяки власному стилю діяльності, досвіду та особливостям конкретного учня або класу. Високий потенціал для реалізації творчої діяльності має безпосередньо організація навчально-виховного процесу. Адже планування, проведення уроку та аналіз результатів своєї роботи, досвіду колег, спілкування та співтворчість з учнями у кожного вчителя будуть особливими, неповторними, в основі яких лежить поєднання логіки та інтуїції, свідомого та несвідомого, комплекс мотиваційних та емоційно-вольових особистісних якостей, творчі здібності та духовна гуманістична складова діяльності творчого вчителя.

Важливо підкреслити, що будь-яка професійна творчість є органічним синтезом планування та осяяння, логічно послідовних дій і шляхів реалізації задуму, що знайдені інтуїтивно.

Аналіз моделей творчого процесу, серед яких теорія “триакту” П. Енгельмаєра, тристадійна модель А. Пуанкаре, чотиристадійна модель “творчого мислення” Г. Воллеса, Е. Гетчинсона, дає змогу представити структуру творчого процесу у такому загальному вигляді:

- підготовка – особливий дієвий стан, що є передумовою інтуїтивного проблиску нової ідеї;
- визрівання – інкубація спрямовальної ідеї, несвідома робота;
- піднесення – поява ідеї рішення, спочатку у вигляді гіпотези, принципу, задуму;
- розвиток ідеї, її остаточне оформлення і перевірка [5].

Багато творчих особистостей, відомі мислителі, вчені, розкриваючи методи своєї творчої роботи, акцентували увагу на ролі несвідомої роботи. “Відносно умов несвідомої роботи, – зазначав математик А. Пуанкаре, – слід зауважити, що вона неможлива, а в деяких випадках неплідна, якщо їй не передував і за нею не наставав період свідомої роботи. Ці раптові натхнення ніколи не можна викликати навмисне... Вони приходять після кількох днів вольових зусиль, які здавались абсолютно безплідними...” [5, с. 13].

Отже, для ефективної професійної педагогічної діяльності вчителя необхідні як усвідомлені когнітивні компоненти, так і неусвідомлені ціннісні моменти, які характеризують емоційне підґрунтя творчої діяльності.

Значущим в аспекті, що розглядається, є визначені С. Сисоєвою творчі можливості особистості, які, проявляючись у творчій діяльності, розкривають творчу сутність людини:

- підсистема спрямованості: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе, творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів;
- підсистема характерологічних особливостей особистості: сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах і здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; уміння довести розпочату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність;
- підсистема творчих умінь: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення суперечностей; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування;
- підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті, асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворювальний стиль мислення [7, с. 129].

Необхідно зазначити, що кожна особистість здатна до творчості, в ній вона розкривається з найбільшою повнотою. Але ця здатність у різних людей є неоднаковою. "Саме тому можна спостерігати такі парадоксальні на перший погляд явища, коли одні люди вносять творче начало в найбільш рутинну працю, а інші – рутинно здійснюють творчу за своїм характером діяльність" [3, с. 40].

Найважливішим критерієм якісного становлення особистості учителя та його професійної творчої діяльності є соціальна потреба у творчій праці. Як зазначає Н. Кичук, педагогічна творчість має стати рисою кожного педагога, набути масового характеру [2]. Про це треба пам'ятати майбутнім учителям, стрижнем професійної діяльності яких має бути не лише доброзичливе спілкування та любов до дітей, гармонія розуму й почуттів, а й прагнення до життєтворчості.

Таким чином, творча діяльність учителя відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні інтелектуального, духовного та творчого потенціалу учня. Вона визначає вектор успішної самореалізації особистості, яка залежить від бажання та вміння пізнавати нове, її впевненості у власних можливостях, рівня розвитку її творчого мислення, комунікативності, вміння виявляти творчий підхід у побудові й реалізації власних життєвих планів, у

продуктивній професійній діяльності. Перспективи подальших досліджень лежать у площині визначення стану готовності майбутнього вчителя до творчої педагогічної діяльності в умовах професійної підготовки в університеті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев М.И. Диалектическая природа творчества / М. И. Алексеев // IV семинар по проблемам методологии и теории творчества. – Симферополь, 1984. – С. 19-21.
2. Кичук Н.В. Формування творчої особистості вчителя / Н. В. Кичук. – К.: Либідь. – 1991. – 96 с.
3. Кучерявий І.Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: [навчальний посібник] / І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков. – К.: Вища школа, 2000. – 288 с.
4. Никитина Н.Н. Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. – М.: Академия, 2007. – 224 с.
5. Роменець В.А. Психологія творчості: [навч. посібник]. – [2-ге вид., доп.] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
6. Семенова А.В. Організація та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу: навч. посіб. для студ. пед. закл. освіти та вчителів природн.-математ. циклу загальноосвітніх шкіл / А.В. Семенова. – Одеса: Друк, 2001. – 207 с.
7. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
8. Мірошник С.І. Психолого-педагогічні умови оптимального творчого самозростання учнів старших класів у процесі вивчення української літератури / С.І. Мірошник // Народна освіта. – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/7/statti/2miroshnuk/2miroshnuk.htm>

УДК 371.13(477)

Горохівська Т.М.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ” НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкривається зміст поняття “професійна культура майбутнього учителя історії”. Визначається зв'язок понять “професійна культура учителя” та “педагогічна культура учителя”. Виділено показники високого рівня сформованості професійної культури майбутніх учителів історії і означено базову роль у цьому процесі педагогічного вищого навчального закладу.

Ключові слова: професійна культура, педагогічна культура, культурологічна модель освіти.

Гороховская Т.Н. К вопросу о содержании понятия “профессиональная культура будущего учителя истории” на современном этапе развития образования в Украине. В статье раскрывается содержание понятия “профессиональная культура” в применении к личности будущего учителя истории. Определяется связь понятий “профессиональная